

L'ENRIQUIMENT DE DANTON I L'AFER DE
LA COMPANYIA DE LES ÍNDIES ORIENTALS.
VIRTUT I CORRUPCIÓ EN LA REVOLUCIÓ FRANCESA

«... ce que les générations recherchent et admirent
dans le passé c'est elles-mêmes». Albert Mathiez¹

Joan Tafalla Monferrer
Doctor en Història per la UAB
jtafalla53@gmail.com

Este artículo pretende acercarse a un caso de corrupción durante la revolución francesa: el anómalo enriquecimiento de Danton. Lo hace prestando atención al contexto cultural y al discurso político dominantes en la tradición del republicanismo. También propone una aproximación al debate historiográfico y político que se produjo alrededor de la rehabilitación del «Mirabeau del populacho» durante la III República francesa.

PALABRAS CLAVE: virtud, corrupción, Compañía de las Indias Orientales, neo-estoicismo, fisiocracia.

THE ENRICHMENT OF DANTON AND THE AFFAIRE OF THE EAST INDIA COMPANY. VIRTUE AND CORRUPTION IN THE FRENCH REVOLUTION

This article seeks to understand a particular event of corruption during the French Revolution: Danton's irregular enrichment. It does by paying particular attention to the cultural context and to the dominant political discourse in the Republican tradition. It also gets closer to the historiographical and political debate that emerged around the rehabilitation of the also referred to as the «Mirabeau of the populace» during the III French Revolution.

KEYWORDS: virtue, corruption, Neo-Stoicism, Physiocracy, East India Company.

1. MATHIEZ, Albert, *Sur la formation de la légende dantonienne*, in *Études robespierristes*, París, Armand Colin, 1917, p. 134.

[Recibido: 5/5/2014 - Aceptado: 26/6/2014]

Virtut republicana vs. corrupció

En aquest primer apartat faré un brevíssim i, lògicament incomplet, recorregut pels conceptes de virtut i de corrupció, presents en el pensament republicà. Un recorregut que pretén ésser una guia pels usos del dilema *virtut vs. corrupció* que apareix en el cas estudiat en aquest article.²

Aquest dilema forma part del cos central del pensament republicanista des dels seus inicis a les polis democràtiques de Grècia i a la república de Roma. La mil·lenària continuïtat del pensament republicanista que el porta des d'aquests inicis fins la Revolució Francesa travessarà segles i segles d'elaboracions filosòfiques i jurídiques. Una de les vies recorregudes en aquest llarg viatge serà la recuperació del pensament polític aristotèlic³ per part de Tomàs d'Aquino i la successiva elaboració d'aquest per part dels filòsofs i juristes de la Sorbona. Una altra via serà la síntesi entre el platonisme, l'aristotelisme i l'estoïcisme feta per Ciceró.⁴ En els inicis de l'edat moderna, Vitoria⁵ i altres membres de l'escola de Salamanca elaboraran una síntesi entre el comunitarisme aristotèlic i la llarga tradició medieval de la filosofia dels drets naturals que, via dret canònic fou la síntesi del dret romà i de l'estoïcisme resumit per Ciceró. Tota aquesta elaboració arribarà a Anglaterra, via Amsterdam i, després de la revolució anglesa i de Locke arribarà per diverses vies fins a la Revolució Francesa tot passant per alguns dels pares fundadors dels Estats Units.

Alguns dels diputats muntanyencs han estat classificats per la historiografia com a seguidors del republicanisme ciceronià i, més concretament, del neo-estoïcisme.⁶ Alguns d'ells eren juristes o professors de *collège* i/o dominaven la cultura jurídica i filosòfica del dret romà, així com molts dels debats desenvolupats en els segles XVII i XVIII, en el marc de la corrent jurídic-filosòfica del *ius naturalisme*. Un dels autors clàssics més citats en els debats constitucionals de 1793 serà Ciceró. El citaran Gilbert Romme, Saint-Just, Robespierre, Coupé de l'Oise i bastants d'altres. Les nombroses cites ciceronianes que apareixen en aquests debats son tant explícites com implícites. Les cites implícites dels autors de la tradició republicanista en els textos dels convencionals, sols es poden esbrinar si es té un cert coneixement de la tradició, però eren perfectament reconegudes entre els participants en aquells debats. La formació de tots ells en els *collèges* de l'Antic Rè-

2. Joaquín MIRAS ha fet un excel·lent resum d'aquesta qüestió al seu article: *La república de la virtud*, es pot descarregar a: <<http://www.omegalfa.es/autores.php?letra=&pagina=9#>>.

3. ARISTÒRIL, *Política*, Madrid, Alianza editorial, 1986.

4. CICERÓ, *Del supremo bien y del supremo mal*, Madrid, Editorial Gredos, 2007. Ciceró coneix bé l'estoïcisme i experimenta la seva influència, encara que no el comparteixi del tot. En el llibre III d'aquesta obra Ciceró, exposa la doctrina estoica posant-la en boca de Cató d'Útica, el darrer republicà. En el llibre IV, Ciceró critica l'estoïcisme però la seva crítica és molt lleu, la influència de la Stoa sobre el romà era ben forta.

5. MIRAS, Joaquín, *La res publica, la pensée politique de Francisco de Vitoria*, in AAVV *Républicanismes et droit naturel, des humanistes aux révolutions des droits de l'homme et du citoyen*, París, Éditions KIMÉ, 2009.

6. ANDREWS, R., *Le néo-stoïcisme et le législateur montagnard. Considérations sur le suicide de Gilbert Romme*, in AAVV, *Gilbert Romme (1750-1795) et son temps, Actes du colloque tenu a Riom et Clermont les 10 et 11 juin 1965*, París, PUG, 1966, pp.189-200.

gim, ja fora en els regits pels jesuïtes fins a la seva expulsió l'any 1762, com pels oratorians que en molts casos els substituïren dotaven els convencionals d'un lèxic comú i d'una cultura clàssica compartida.⁷

En aquest pensament, la llei no és una limitació de la llibertat, si no la seva garantia. La llei, per a ser realment llei i no un decret del tirà, s'ha de basar en la virtut pública. La virtut és, en darrera instància, la única garantia del bé públic. És a dir: la llei (*nomos*) no és res sense la virtut (*ethos*). Cal entendre l'*ethos* aristotèlic, com la *virtus* dels llatins, és a dir com aquelles capacitats, coneixements i conviccions que ordenen la vida quotidiana, o sigui la cultura material de vida de la comunitat o *res publica*. Així, la virtut adquireix el sentit antropològic de la cultura, un sentit més ampli que el sentit moral i religiós atribuïble a la individualitat. La virtut passa a ser un atribut de l'home com a ésser social, és a dir com a ésser polític per natura. Establir, instituir la república serà per molts dels diputats de la Convenció Nacional, instituir nous usos i costums, que garantiran la pervivència de la comunitat, és a dir de la república, proclamada el 21 de setembre de 1792.

En contrast amb aquesta cultura política dels diputats muntanyencs, els segles XVII i XVIII foren els segles de desenvolupament del capitalisme, sigui en el camp a través de l'expropiació dels bens privats i comuns de la petita pagesia, sigui a través del mercantilisme i de la colonització de les Índies tant Occidentals com Orientals, duta a terme per companyies impulsades per l'Estat però formades per accionistes privats. La vida quotidiana fou envaïda per la monetarització de l'economia, per l'apropiació privada dels bens comuns i per la desregulació dels mercats locals, fins a transformar-los en un mercat nacional de caire capitalista. Fou un llarg procés que registrà immenses resistències, a càrrec de l'economia moral popular.

Del costat dels intel·lectuals, el pensament republicanista i el ius-naturalisme registraren aquesta evolució i aquestes resistències tot tractant de trobar en l'antiguitat romana i grega la inspiració i els principis que els permetessin enfrontar-se amb quelcom que consideraven un perill per a la civilització, a l'ensems que un greu escàndol moral. Des d'aquesta perspectiva, els intel·lectuals republicanistes, poden ser considerats com a fonts indirectes dels sentiments amb els quals les classes subalternes acollien aquesta invasió de la quotidianitat pel diner.

Les anomenades utopies, gènere literari que floreix en l'edat moderna, solen ésser també fonts indirectes de l'escàndol moral de les classes subalternes davant la creixent monetarització de la vida. Així la utopia de *Salento*, o de la *Iberia felix* presents en *Les aventures de Telèmac* de Fénelon ens mostren uns mons igualitaris, sense comerç exterior, on no existeixen ni el luxe ni el diner i on la terra està repartida en petits lots. Fénelon descriu la Iberia a la que arriba la nau fenícia en que viatja Telèmac en la recerca del seu pare del mode següent:

7. SICARD, Augustin, *Les études classiques avant la Révolution*, Paris, Librairie académique Didier, 1887. També a GROETHUYSEN, Bernard, *Filosofía de la Revolución francesa*, México, Fondo de Cultura Económica, 1989.

...Cuando se les habla de los pueblos que poseen el arte de construir soberbios edificios, muebles de oro y plata, telas guarnecidas de bordados y preciosas pedrerías, exquisitos perfumes, delicados manjares e instrumentos que encantan con su armonía, contestan así: «*Harto infelices son en haber empleado tanto trabajo e industria en corromperse!* (...) ¿Y podrá darse el nombre de bienes a una superfluidad que sólo produce males? Los habitantes de estos países, ¿son, por ventura, más sanos y robustos que nosotros? ¿Viven más largo tiempo? ¿Están más unidos entre sí? ¿Tienen una vida más libre, mas tranquila ni más alegre? Antes al contrario, deben estar celosos unos de otros, corroídos de negra envidia, agitados de la ambición, del miedo y de la avaricia, incapaces de gozar de los placeres puros e inocentes, viles esclavos de tantas falsas necesidades de las cuales hacen depender su felicidad.⁸

Salento serà l'objectiu utòpic de revolucionaris com Gilbert Romme o Maximilien Robespierre, que citaran la utopia feneloniana com a objectiu en els debats constitucionals. Per la seva banda, el 1748, en els inicis de la lluita de la *secta* fisiòcrata contra el mercantilisme colbertià, Montesquiéu se situa en el mateix univers moral de Fénelon quan afirma a la seva obra, l'*Esperit de les Lleis*:

Els polítics grecs, que vivien en el govern popular no reconeixien altra força que els pogués sostenir que *la de la virtut*. Els d'avui no ens parlen més que de manufactures, de comerç, de finances, de riqueses, fins i tot de luxe.

Quan cessa *aquesta virtut*, l'ambició entra en tots els cors que la podrien rebre, i l'avarícia s'apodera de tothom. Els desitjos canvien d'objecte, el que s'estimava, ja no s'estima; s'era lliure amb les lleis, es vol ésser lliure contra elles; cada ciutadà és com un esclau escapat de casa del seu amo; el que era màxima s'anomena rigor; el que era regla s'anomena destorb; el que era atenció s'anomena temor. Es pren la frugalitat per avarícia, però no el *desig de posseir*. Abans, el bé dels particulars constituïa el tresor públic; però ara el tresor públic esdevé el patrimoni dels particulars. *La república és una despulla, i la seva força no és més que el poder d'alguns ciutadans i a la llicència de tots.*⁹

En la mateixa línia de reacció contra l'expansió de la monetarització de l'economia, de privatització dels bens comuns i d'extensió de l'economia del luxe hi podem trobar l'article *Economia (moral i política)* encarregat per Didérot a Jean-Jacques Rousseau i publicat en el volum V de l'*Encyclopédie* el 1755. L'article entrava en oberta polèmica amb la nova cultura predicada pels fisiòcrates. Rousseau contraposa, a la manera aristotèlica, economia com assumpte que competeix a la voluntat general, amb la crematística o ciència de l'administració del diner. Un cop feta aquesta operació, divideix l'economia política en dos tipus, l'economia popular i l'economia tirànica:

8. François de Salignac de La Mothe-Fénelon, *Les aventures de Télémaque*, fils d'Ulysse, A Leyde, suivant l'édition faite à Rotterdam, en 1725 chez J. De Wetstein, 1790. Cito la traducció de l'edició en espanyol: *Las aventuras de Telémaco, hijo de Ulises*, Madrid, Ed. Espasa Calpe, 1932, pp. 174-176. La cursiva és meua.

9. Montesquiéu (1748), *De l'esperit de les Lleis*, Llibre III, cap. III, Barcelona, Clàssics del pensament modern, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1983, Llibre III, cap. III, pp. 62-63.

Tot establint que la voluntat general és el primer principi de l'economia política i regla fonamental del govern, no he cregut necessari examinar seriosament si els magistrats pertanyen al poble o, pel contrari el poble pertany als magistrats, i si en els afers públics s'ha de consultar el be de l'Estat o el dels caps. Aquesta qüestió ha estat resolta d'una manera per la pràctica, i d'una altra per la raó; en general seria una gran follia esperar que aquells que son els amos de fet, preferiran altre interès que el seu. Seria també adequat dividir l'economia pública en popular i tirànica. La primera és la de tot l'Estat, on regna la unitat d'interessos i de voluntat entre el poble i els caps; l'altra existirà necessàriament arreu que el govern i el poble tindran interessos diferents i per consegüent, voluntats oposades.¹⁰

La concepció de l'economia defensada pels fisiòcrates era absolutament inversa. L'enriquiment personal es considera el motor del desenvolupament de tots. El contrast entre l'economia pública (o popular) de Rousseau i l'economia política dels fisiòcrates (titllada de tirànica per Rousseau), era tant violent que els editors de *l'Encyclopédie* decidiren publicar dos articles esmenant el que Rousseau amb el seu republicanisme havia esguerrat: primer un article de cavaller de Jaucourt, i després (1765) aparegué l'article pòstum de Nicolas-Antoine Boulanger sota el títol *Economia* que sostenia la posició dels fisiòcrates. Els articles de Quesnay *Fermiers* (grangers; 1756). o *Grains* (cereals, 1757) a *l'Encyclopédie* defensen una concepció ben diversa de la del republicanisme rousseauià.

El rebuig de luxe i de corrupció serà plasmat per Rousseau en la utopia agrarista igualitària i virtuosament austera que escriu en el seu *Projet de Constitution per a Còrsega*, quin resum gairebé paradigmàtic el trobem en la frase: «El comerç produeix la riquesa però l'agricultura produeix la llibertat».¹¹ En aquest escrit, Rousseau empenia el camí que el duria a criticar el luxe i el desenvolupament econòmic de les manufactures en el *Discurs sobre les ciències i les arts*, i a proposar un ordre social republicanista i democràtic basat en la virtut i en l'austeritat tant en el *Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat*,¹² com en el *Contracte social*.¹³

D'altra banda, el rebuig de l'artesanía de luxe i del comerç lligat a ella te un precedent clar en la defensa de la societat natural descrita per Mably en *Doutes proposés aux*

10. ROUSSEAU, J. J., *Discours sur l'Économie politique*, article publicat en el Tom V de *l'Encyclopédie* (1755). El títol original era: *Economie (morale et politique). Discours sur l'économie politique* fou el títol adoptat per a l'edició separada d'aquest article el 1758; és sota aquest títol que fou coneguda aquesta obra durant el segle XVIII. Digitalitzat per la col·lecció *Les classiques des sciences sociales*, Université du Québec à Chicoutimi. Es troba a: <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/rousseau.html>, p. 12. Es pot trobar en espanyol a: SOBOUL, Albert, *La Enciclopedia: historia y textos*, Barcelona, Editorial Crítica, 1988, p. 68.

11. ROUSSEAU, J. J., *Projet de Constitution pour la Corse*, digitalitzat per la col·lecció *Les classiques des sciences sociales*, digitalitzat per la col·lecció *Les classiques des sciences sociales*, Université du Québec à Chicoutimi. Es pot descarregar de: <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/rousseau.html>, p. 12. (Traducció: JT).

12. ROUSSEAU, J. J., *Discurso sobre las ciencias y las artes*, in *Discurso sobre el origen y los fundamentos de la desigualdad entre los hombres y otros escritos*. Estudio preliminar, traducción y notas de Antonio Pintor Ramos, Madrid, Editorial Tecnos, Clásicos del Pensamiento, 2002.

13. ROUSSEAU, J. J., *Le contrat social*, op. cit.

philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques.¹⁴ Aquesta cultura política de la virtut s'enfrontarà amb la nova cultura material de vida defensada pels fisiòcrates en els debats de la premsa, dels clubs i societats populars, de les assemblees de les seccions de Paris i de les assemblees revolucionàries a França entre 1789 i 1794.

En tota la història de la Convenció podem espigolar nombrosos fets que corroboren l'existència d'aquesta cultura de la virtut. Per exemple, Convenció Nacional prohibí als seus membres comerciar amb empreses que, o depenguessin de l'estat o bé en fossin fornidores de productes. Tampoc podien pertànyer o relacionar-se amb les companyies financeres.¹⁵ Es manifestà també en les peticions que les seccions de Paris o de les societats populars adreçaven a les assemblees revolucionàries, sobre tot les adreçades a la Convenció en els debats sobre les subsistències.¹⁶ Es tracta de la cultura de l'economia popular que Robespierre oposarà el 10 de maig de 1793 a la que ell denomina economia política tirànica. Aquesta economia política popular es basa en un principi republicà bàsic:

Així doncs, vosaltres que estimeu la llibertat i la pàtria, encarregueu-vos de salvar-la; i donat que el moment o l'interès urgent de defensar-la que sembla exigir tota la vostra atenció és el d'eleva precipitadament l'edifici de la constitució d'un gran poble, com a mínim fundeu-lo sobre la base eterna de la veritat! Poseu d'entrada aquesta màxima incontestable: que el poble es bo, y que els seus delegats són corruptibles; que és en la virtut i en la sobirania del poble que cal cercar un preservatiu contra els vicis i el despotisme del govern.¹⁷

A l'altra banda d'aquest autors, hi trobem una nova la cultura política encarnada en pensadors com Quesnay, Turgot, els Mirabeau (pare i fill), Barnave, Condorcet, Mercier de la Rivière, Lafayette, Roland o Creuzé-Latouche. Hi trobem la cultura política que defensava la privatització dels bens comuns, la llibertat del mercat de les subsistències, la propietat privada capitalista del sòl agrícola, la industrialització, l'explotació de les colònies, el manteniment de l'esclavatge (Mercier de la Rivière) o bé la seva emancipació lenta i gradual (Brissot o Condorcet), i l'enriquiment particular com a vies per a el pro-

14. MABLY, Monsieur l'abbé de ... *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*. La Haye 1768.

15. HAMEL, Ernest, *Histoire de Robespierre, D'après des papiers de famille, les sources originales et documents entièrement inédits*, Tome troisième, *La Montagne*, Paris, chez l'auteur et chez les principaux libraires, 1867, p. 302.

16. He estudiat aquesta cultura política en els capítols 5, 6 i 7 de la meua tesi: TAFALLA, Joan, *Un cura jacobino: Jacques-Michel Coupé (1737-1809). Derecho Natural, sentido común, ética y política en revolución*, sota la direcció d'Irene Castells i de Florence Gauthier, presentada a la UAB el 30 de novembre de 2012. Es pot trobar a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/107966>>.

17. ROBESPIERRE, Maximilien, *Discours sur la Constitution*, 10 mai de 1793, *Œuvres*, Tome IX, Discours (quatrième partie) septembre 1792-juillet 1793, Paris, Les éditions du Miraval, 2007, reedició en facsímil de l'edició original de la Société des études Robespierristes, 1958, p. 498. Existeix traducció en castellà: ROBESPIERRE, Maximilien, *Por la felicidad y la libertad, Discursos*, antologia editada por Yannick Bosc, Florence Gauthier i Sophie Wachnich, traducción de Joan Tafalla, Barcelona, El Viejo Topo, 2005, p. 208.

grés econòmic i social de la majoria. Es tracta d'una cultura política que promou una república gestionada per les elits riques i il·lustrades.

És en el marc de la confrontació entre aquestes cultures polítiques que cal situar el fons del cas que examino a continuació.

El debat sobre Danton en la historiografia republicana francesa

Segons l'historiador Albert Mathiez l'entronització de Danton¹⁸ com a heroi revolucionari constituïa una novetat absoluta en la historiografia francesa de la revolució. Ni Lamartine, ni Louis Blanc, ni Ernest Hamel, ni Léon Cladel, ni Léconte de l'Isle, ni Buchez, ni Roux, ni Laponneraye, ni els escriptors Victor Hugo i Stendhal, entre d'altres autors del segle XIX havien considerat Danton altra cosa que un polític venal i corrupte. Sols l'odi de Michelet envers Robespierre i el deïsmes, feu que aquest autor recollís parcialment en la seva Història de la Revolució la memòria hagiogràfica redactada pels fills de Danton, utilitzada pel Dr. Robinet en la seva *Memoria sobre la vida privada de Danton*.¹⁹ Malgrat que la trajectòria política del tribú d'Arcis no li semblava prou honesta, Michelet rebutjà, en base a l'esmentat treball del seguidor de l'escola positivista, les acusacions de venalitat i de corrupció que pesaven sobre ell.²⁰

Per tal de respirar un xic de l'aire de l'època podem fer una breu llambregada al món de la literatura. Stendhal, en el seu *Roig i Negre*, fa dir al seu Julien Sorel:

¿Què seria de Danton, avui en aquest segle dels Valenod i dels Rênal? Ni tan sols substituït del procurador del rei... Què dic? S'hauria venut a la congregació; seria ministre, perquè al capdavall aquest gran Danton ha robat. Mirabeau també s'ha venut...²¹

Victor Hugo en el llibre segon de la seva monumental novel·la *Noranta-tres*, ens proposa una reflexió entorn del dilema entre virtut i corrupció, i sobre les diferències entre Danton i Robespierre fa que Danton, interpel·lat per Marat reconegui: «Si, sóc una prostituta, he venut el meu baix ventre, però he salvat el món».²²

Crec que aquestes frases recullen el sentit comú de la majoria dels historiadors i homes de lletres francesos abans 1873, data de publicació de *Noranta-tres*. Però la necessitat de reprimir el lent ascens de les classes subalternes, la darrera emergència del 93 repre-

18. Georges Jacques Danton, nat a Arcis sur Aube el 26 d'octubre de 1759, mort a Paris el 16 de germinal de l'any II, 5 d'abril de 1794.

19. ROBINET, Jean François Eugène, *Mémoire sur la vie privée de Danton (appuyé de pièces justificatives)*, Paris, Librairie Chamerot et Lauwereyns, 1865. Es pot trobar a: <<https://archive.org/details/dantonmmoiresu00robiuoft>>.

20. MICHELET, *Histoire de la révolution française*, Paris, Folio/Histoire, 2007, reedició de l'edició a cura i anotada per Gérard Walter, Gallimard de 1952.

21. STENDHAL, *El roig i el negre*, Barcelona, Edicions Proa, 1999, p. 294.

22. HUGO, Victor, *Quatre-Vingt-Treize*, Paris, Pocket, 1992, p.160.

sentada per la Comuna de París de 1871, la necessitat de consolidar un règim que finalment acabés la Revolució, vingueren a invertir aquell sentit comú sobre Danton. Calia esborrar definitivament la figura de Robespierre que havia *hanté* la historiografia i la política francesa entre 1794 i 1871. La memòria de l'Incorruptible seguia atemorint les elits burgeses que pretenien consolidar el seu accés a l'hegemonia. Aquest temor era degut no tant a la seva política repressiva contra la noblesa, els reialistes i els revolucionaris corruptes exercida durant de l'any II de la revolució, si no a la política social i a la virtut encarnades per Robespierre. La darrera vegada que la memòria de 93 tornà a aterrir les classes dirigents fou durant els tres mesos de la Comuna. Un cop derrotada la darrera ressurgència de la revolució, calia crear mites justificadors de la nova república burgesa.

Dos anys després del primer centenari de la revolució, el 14 de juliol de 1891 s' aixecà una estàtua de Danton al boulevard Saint Germain.²³ La nova classe dominant de la Tercera República construïa de bell nou una tradició i cercava els seus herois en el camp revolucionari, entre els muntanyencs moderats.

Però la burgesia no havia vist sempre de la mateixa manera a Danton. Després de Thermidor la Convenció Nacional, ultra blasmar l'incorruptible i crear la llegenda de Robespierre com a tirà assedegat de sang, començà la rehabilitació dels diputats condemnats pel Tribunal revolucionari. Així, l'11 *vendémiaire* de l'any IV (3 d'octubre de 1795) la convenció termidoriana rendí homenatge als Girondins, en el segon aniversari de la seva posta en acusació. 47 diputats figuraven a la llista dels homenatjats. Ni Danton ni els seus amics hi figuraven. La memòria de la seva venalitat i de la seva corrupció pesaven fortament, encara.²⁴ No fou fins el període entre 1860 i 1890, que Robinet i Aulard aconseguiren convertir el tribú d'Arcis sur Aube en la gran figura revolucionària que avui continua essent. Prèviament calgué reconstruir la seva història de bell nou.

Albert Mathiez es va revoltar contra la rehabilitació de la figura d'aquell que l'historiador anomenava *le grand corrompu*. El primer text en que Mathiez s'enfrontà a la re-creació de la figura de Danton com a gran figura revolucionària fou en un curs professat a la Facultat de Lletres de Besançon durant l'hivern de 1911-1912, fou publicat sota

23. Estàtua realitzada per l'escultor Auguste Paris (1850-1915), escollida en un concurs de l'ajuntament de París celebrat el 1888, col·locada prop de l'Odéon i de la casa on fou detingut Danton, a la cour du Commerce, indret que ja no existeix, degut a les obres del baró Hausmann. El primer centenari de la revolució fou motiu per a la re-escritura de la història de la revolució i per a la invenció d'una determinada tradició. Aquesta commemoració performativa s'expressà en la geografia monumental urbana de París. S'aixecaren estàtues a Rousseau, a Didérot, a Condorcet, i a Danton. Auguste Paris fou un dels escultors oficials d'aquesta commemoració. Entre les seves obres dedicades al tema, a part de l'esmentada estàtua de Danton, hi comptem una *Liberté de 1789*, col·locada al Parc de Montsouris (1889), i una estàtua titulada *L'Ère Nouvelle ou La République*, a Villeneuve du Lot (1894). No deixa de tenir el seu interès el fet de que Auguste Paris fora l'autor d'una estàtua dedicada al sergent Bobillot (1889), heroi de la guerra de colonització del Vietnam, ferit al setge de Tueyn Quang, i mort a Hanoi el 18 de març de 1885 durant la guerra sino-francesa per la propietat del Vietnam. La ideologia liberal i colonialista de la Tercera República es fon en l'obra de l'escultor.

24. Aquest fet és recollit per MATHIEZ, Albert, en l'article *Danton* en el seu recull *Girondins et Montagnards*, París, Firmin-Didot, 1930, p. 262.

el títol: *La corruption parlementaire sous la Terreur*.²⁵ En la mateixa revista publicà en el número de juliol-setembre de 1912, l'estudi *La fortune de Danton*; i en dos números del mateix any (juny-maig i juliol-setembre) l'estudi *Les comptes de Danton*. El 10 d'abril de 1914, publicà a *La Grand Revue* l'article *Un fournisseur sous la Terreur: l'abbé d'Espagnac*. En la mateixa Gran Revue publicà el novembre de 1915 l'article: *Un député d'affaires sous la Terreur: Julien (de Toulouse)*; tots aquests articles junt a: *Sur la formation de la légende dantonienne* i a d'altres que no venen al cas formaran les 328 planes de la primera edició (1917) del seu recull *Études robespierristes*.²⁶ Un article del núm. de juliol-setembre de 1918 dels *Annales Révolutionnaires*, recull el seu comentari a una edició de les notes de Robespierre sobre l'informe que Saint Just presentà a la Convenció nacional l'11 de germinal de l'any II (31 de març 1794). Aquest estudi fou publicat de nou l'any 1958 en la segona edició dels *Études robespierristes*.²⁷ En 1920 publicà el seu llibre sobre *L'affaire de la Compagnie des Indes*. Podem doncs constatar que Mathiez havia format el cos essencial del seu dossier sobre la corrupció de Danton i els seus amics entre 1912 i 1920.

El nostre historiador repregué el tema en tres conferències pronunciades el 21 de maig de 1927 al Grand Orient de Paris, el 26 de maig a la Universitat popular de Saint-Denis, i el 21 de juliol del mateix any a la secció departamental del sindicat de mestres, a Troyes sota el títol *Danton L'histoire et la légende*.²⁸ Una narració sintètica de l'afer de la Companyia de les Índies Orientals i de «la caiguda de les faccions» la podem trobar també en els capítols 8 a 11 del llibre tercer de la seva història de la revolució en tres toms.²⁹

L'intent d'Albert Mathiez de restituir la veritat sobre Danton no tingué gaire èxit. Els seus escrits semblaven inflamats d'un partidisme robespierrista difícil de digerir per l'acadèmia i per la política dominant en la Tercera república. Difícil de digerir llavors i ara. Albert Aulard, objecte de les crítiques de Mathiez no es va dignar contestar-li. D'altra banda, la historiografia republicana del segle XX no se'n feu un gaire ressò potser per que Mathiez usava com a referent de la virtut republicana a Robespierre que, tanmateix, era considerat per Georges Lefebvre o per Albert Soboul com un altre polític burgès.

La segona edició dels *Études robespierristes* de Mathiez tingué lloc l'any 1958 amb motiu del cinquantenari de la *Société des études robespierristes* i de la revista de la societat, que n'era i n'és encara el seu òrgan titulada originalment *Annales révolutionnaires* i, a partir de 1924, *Annales historiques de la Révolution française*. Tenia un índex tant diferent de la pri-

25. MATHIEZ, Albert, *La corruption parlementaire sous la Terreur*, *Annales révolutionnaires*, t. V, 1912.

26. MATHIEZ, Albert, *Études robespierristes*, Paris, Armand Colin, 1917. Segona edició, Paris, Armand Colin, 1927.

27. MATHIEZ, Albert, *Les notes de Robespierre contre les Dantonistes*, in *Études sur Robespierre*, préface de Georges Lefebvre, Paris, Éditions sociales, 1958.

28. MATHIEZ, Albert, *Danton, Histoire et légende*, in *Girondins et Montagnards*, Paris, Firmin Didot et Cie. Libraire, 1930, pp. 260-305.

29. MATHIEZ, Albert, *La revolución francesa*, tomo III *El Terror*, Barcelona, editorial Labor, primera edició en espanyol, 1935, segunda y última edició en espanyol, 1949, capítols VIII a XI, pp. 106-183. Primera edició en francès: Paris, Armand Colin, 1922. Es pot trobar a: <http://www.elsarbresdefahrenheit.net/ca/index.php?view_doc=432>.

mera edició de 1917 que, podem considerar que es tracta de reculls ben diferents. L'únic rastre del dossier contra Danton eren les mencionades *Notes contra els dantonistes*. Amb raó: el prefaci de Lefebvre es mostra distant respecte d'aquesta batalla de Mathiez i, en canvi, enalteix la resta de l'obra, principalment la seva monumental *La vie chère et le mouvement social sous la Terreur* de 1927. Les preocupacions d'ambdós historiadors eren diverses.

Durant la commemoració del Bicentenari (1989) i amb l'entronització de la visió de François Furet com a *doxa* dominant, el Robespierre, breument rehabilitat per Albert Mathiez i, després per Florence Gauthier o Guy Robert Ikni,³⁰ tornà baixar als inferns. Paral·lelament, Danton fou elevat de nou als altars. En aquest context, el relat maniqueu i fals històricament de la pel·lícula de Wajda reblaria el clau de la rehabilitació.³¹

A vint-i-cinc anys d'aquell bicentenari, un congrés d'historiadors dedicat a la qüestió de la corrupció potser sigui un el lloc adient per a tractar de nou de Danton i dels seus amics.

Revolucionaris a sou de la llista civil

La fama del gran heroi dels inicis de la Revolució, Gabriel Honoré Riqueti, compte de Mirabeau (1749-1791) s'ensorrà quan el dia 20 de novembre de 1792 el ministre de l'Interior Roland diposità sobre el *bureau* de la Convenció nacional la documentació trobada en l'anomenat armari de ferro de Lluís XVI. A l'interior de l'armari es varen trobar documents que comprometien al rei i a nombrosos personatges: Mirabeau, Talon, Lafayette i Talleyrand, entre d'altres. Era l'*hard disk* de la gestió reial dels fons de la llista civil.

La commoció creada en els sectors revolucionaris per la notícia de la corrupció de Mirabeau fou immensa. L'opinió pública descobrí, de cop, que Mirabeau, el gran heroi revolucionari era en realitat un agent a sou del rei amb la funció assignada de dirigir els debats de l'Assemblea Constituent i de controlar l'opinió pública.

Fill del marquès de Mirabeau, un dels co-fundadors amb Quesnay de l'escola fisiocràtica, Riqueti era adorat i seguit per l'opinió pública com aquell que havia desafiat la corona i els seus representants durant l'Assemblea Constituent. Mirabeau fou protagonista dels grans debats de l'Assemblea.

La seva mort, el 2 d'abril de 1791 commocionà tota la França revolucionària. Un capellà constitucional i a l'ensens jacobí radical com Jacques Michel Coupé (1737-1809), per exemple, celebrà un solemne *Te Deum* en el seu honor a la catedral de Noyon.³²

30. GAUTHIER, Florence i IKNI, Guy Robert, in AAVV, *La Guerre du bleu au XVIII^e siècle*, Paris Le Éditions de la Passion, 1988, sobretot la introducció, d'ambdós autors i les seves contribucions: *De Mably a Robespierre. De la critique de l'économique à la critique du politique* i Jacques-Michel Coupé, *curé jacobin*, respectivament. També, GAUTHIER, Florence, *Triomphe et mort de la révolution des droits de l'homme et du citoyen 1789, 1795, 1802*, *op.cit.*

31. Andrzej Wajda, *Danton*, 1982.

32. COUPÉ, Jacques-Michel, *Récit abrégé de la maladie, mort et obsèques du Sr. Honoré-Riquetti-Mirabeau, très illustre Député de l'Assemblée Nationale*, *Journal de l'Oise*, no 59, t V, 1791 Noyon abril 1791. SAHN, Tome XIV, p. 7.

Aquest *Te Deum* és un simple exemple entre els centenars de cerimònies similars fetes arreu del territori francès. Àdhuc Babeuf mostrava la seva admiració vers el tribú en la correspondència que mantingué amb el mateix Coupé.³³ D'acord amb aquesta aclamació popular, Mirabeau fou enterrat a l'església de Santa Geneviève iniciant d'aquesta manera el Panthéon dels il·lustres revolucionaris.

Però la realitat era ben diversa. Mirabeau s'havia posat al servei del rei per intermediació de *Monsieur*, el compte de Provença, futur Lluís XVIII, en ocasió de l'afer de Thomas de Mahy, marquès Favras. Existeix un contracte segons el qual Mirabeau va rebre 50.000 lliures i la promesa d'una ambaixada a canvi de:

...ajudar al rei amb la seva intel·ligència, amb les seves forces i amb la seva eloqüència, en allò que el compte de Provença, considerés útil al bé de l'Estat i a l'interès del Rei, dues coses que els bons ciutadans veuen sense contradicció com a inseparables; i, en el cas en que M. de Mirabeau no estaria convençut de la solidesa de les raons que s'hi poguessin donar, s'abstindria de parlar sobre el tema.³⁴

En rebre's la notícia del descobriment de l'armari de ferro, el bust de Mirabeau que es trobava al club dels jacobins fou destrossat, el que es trobava a la Convenció Nacional fou cobert per un vel. Un any després, el seu cos fou «des-panteonitzat», el 5 de febrer de l'any II (27 de novembre de 1793).

El cas afectava també a Danton, l'anomenat *Mirabeau de la populace*. Entre els historiadors hi ha consens en que la documentació dipositada per Roland a la Convenció nacional no era completa i que el ministre de l'Interior havia destruït documentació que el comprometia a ell mateix i a Danton. Aquest darrer rebé diners de la llista civil a través de Mirabeau a canvi de tractar de controlar i reconduir el moviment revolucionari. La font d'aquest afer està també en la correspondència de Mirabeau amb el compte de La Mark.

El 10 d'agost de 1792, un cop coneguda la victòria del poble sobre els guàrdies suïssos, l'assemblea legislativa decretà la suspensió provisional de les funcions del «cap del poder executiu» i la convocatòria d'una Convenció Nacional. Un segon decret acordà que el rei i la seva família eren presos com a ostatges i abolia la llista civil del rei, font de l'enriquiment de Danton durant aquells anys. La legislativa nomenà un nou Consell de ministres: Danton com a ministre de Justícia. Els altres ministres: Monge (Marina), Grouvelle (Afers Exteriors), Roland (Interior), Servan (Guerra) i Clavière (Contribucions Públiques). Com veurem més endavant, una part de les despeses extraordinàries i secretes de la seva gestió com a ministre s'afegiren a la seva fortuna.

33. BABEUF, François Noël Camille, *Seconde lettre de F. N. Cam. Babeuf, citoyen à J. M. Coupé, Beauvais*, 10 septembre 1791. Fichier Charavay, vol. X, p. 9 (minute autographe, 11 p. in-4o). A. P. Dommanget (extraits, copie). Ed. par Espinas, p. 404. Ed. par A. Thomas, p. 31. Ed. part. Dommanget, p. 12. He transcrit el conjunt d'aquesta correspondència en el Capítol 4 de la meua tesi, *Un cura jacobino...*, op. cit.

34. MATHIEZ, Albert, *Danton, l'histoire et la légende*, in *Girondons et Montagnards*, op. cit., p. 267. Citant una compilació anomenada *Autour du Temple*, realitzada per Gustave Bord.

Quan començà el procés de Luís XVI, Danton i Chabot reberen finançament dels germans Lameth per tractar de salvar-lo. Sabem això per les memòries de Theodore Lameth que narrà com ell i l'enviat del rei d'Espanya Ocariz repartiren diners entre els diputats per tal de mirar de comprar els seus vots. El banquer Lecoulteux de Caumont va donar a Ocariz 2.300.000 francs per a comprar Chabot.³⁵ Per la seva banda, Chabot va rebre 500.000 francs destinats a Danton. Aquestes afirmacions de les memòries de Lameth han estat confirmades per l'interrogatori de Talon per part de la policia napoleònica el 5 de vendimiari de l'any XII (28 de setembre de 1793), reproduïts in extenso per Mathiez.³⁶ També per la correspondència de William Augustus Miles un agent de Pitt, citada també in extenso per Mathiez.

L'enriquiment de Danton

Com ha quedat dit, les acusacions i l'escàndol moral davant l'enriquiment anormal de Danton foren gairebé unànimes: girondins, enragés, feullants, hebertistes i robespierristes coincidien en considerar Danton com a *le grand corrompu*. Ell s'hagué de defensar en dues ocasions contra aquestes acusacions davant de la Societat dels Jacobins: el 26 d'agost de 1793 i el 23 de frimari de l'any II (12 de desembre de 1793).

Fem un breu resum d'aquest enriquiment anormal. Seguim les dades proporcionades per Albert Mathiez a: *La fortune de Danton* i a *Les comptes de Danton* capítols de *Études robespierristes* (edició 1917).³⁷ El 1787, a l'edat de 28 anys, Danton comprà un despatx d'advocat *aux Conseils*, una espècie de cort de cassació de l'Antic règim. La compra de l'oficina li costà 78.000 lliures. En el preu s'hi incloïen uns deutes pendents de cobrar per l'oficina que ascendien a 12.000 lliures, el que fixava el preu del despatx en 66.000 lliures. 68.000 comptant les despeses de la transacció. Danton pagà al comptat 56.000 lliures en diner al comptat, i 10.000 lliures unes setmanes després quan li lliuraren el títol del despatx. Per a fer aquest pagaments, demanà en préstec 36.000 lliures a una ciutadana de Troyes i 15.000 al seu futur sogre, François Jérôme Charpentier. La resta, és a dir 17.000 lliures les demanà en préstec a persones que no son anomenades en l'acta de compra. El deute de Danton ascendia doncs en 1787 a una suma situada entre 66.000 i 68.000 lliures.

Unes setmanes més tard, el 9 de juny de 1787, Danton es va casar amb Antoinette-Gabrielle Charpentier, filla de l'esmentat Charpentier que era amo d'un cafè de Paris i, al propi temps, *contrôleur des fermes*, i per tant gaudia d'una bona situació econòmica. Segons l'acta de casament, Danton disposava d'un patrimoni de 12.000 lliures. Rebé del seu sogre una dot pel casament de 20.000 lliures. D'aquesta dot retornà al sogre les

35. MATHIEZ, Albert, *op. cit.*, 272.

36. MATHIEZ, Albert, *Talon et la police de Bonaparte (documents inédits)*, in *Girondins et Montagnards*, *op. cit.*, pp. 239-259.

37. MATHIEZ, Albert, *Études robespierristes*, Paris, Armand Colin, 1917, *op. cit.*, pp. 31-130.

15.000 que aquell li havia prestat unes setmanes abans per a comprar el seu despatx d'advocat *aux Conseils*. Així doncs, el seu deute ascendia, després del casament a 53.000 lliures. Sabem que el 3 de desembre de 1789 retornà a l'antic amo del despatx, un cop les hagué cobrat els dos deutes de clients que ascendien a 12.000 lliures més els interessos, total 13.5000 lliures.

Danton exercí el càrrec d'advocat als Consells durant uns quatre anys, malgrat que el 6 d'agost de 1789, l'Assemblea Nacional abolí la venalitat del càrrecs judicials. Entre l'abolició de la venalitat dels càrrecs i la liquidació del despatx de Danton, transcorregueren 20 mesos en que aquest continuà exercint com advocat. L'Assemblea Nacional decidí també de tornar els diners de l'adquisició d'aquests càrrecs venals en diversos decrets publicats entre setembre i octubre de 1790. L'oficina de Danton fou liquidada el 20 d'abril de 1791 i l'estat li retornà sis mesos més tard (11 d'octubre de 1791) 69.031 lliures, que era el seu preu aproximat. Amb aquesta indemnització, Danton pogué liquidar els deutes contrets en 1787, és a dir les 53.000 lliures que devia després de rebre la dot del seu casament.

A partir de les dades estudiades per Robinet³⁸ i confirmades per Aulard,³⁹ i dels seus propis estudis, Mathiez fa una estimació sobre els beneficis que Danton hauria pogut adquirir a partir de l'exercici del seu càrrec en la defensa dels casos que exercí durant aquests quatre anys. Segons els defensors de Danton, els beneficis pels aproximadament 20 casos que hauria defensat en aquests quatre anys, haurien estat 60.000 lliures a les que cal afegir les despeses del despatx i el manteniment de la família. El conjunt sumaria segons el nostre historiador, 100.000 lliures de benefici.

Segons l'inventari dels bens de Danton aixecat després del seu suplici, Danton havia comprat bens nacionals, en el municipi d'Arcis sur Aube, els dies 24 de març i 12 d'abril de 1791 per valor de 57.500 lliures. El 13 d'abril de 1791 va comprar una casa al mateix poble per valor de 25.300 lliures sense comptar despeses de notari. En 15 dies, per tant, va adquirir bens immobles per valor de 82.800 lliures pagades al comptat.

La xifra d'adquisicions al comptat abans de que el 20 d'abril 1791 el seu despatx d'advocat fora liquidat per la xifra de 69.000 lliures ascendeix doncs a 125.000 lliures. Recordem que no fou fins l'11 d'octubre que Danton pogué tocar aquesta indemnització. Si a 125.000 li restem les 69.000 lliures cobrades el mes d'octubre, resta un deute de 56.000. L'origen d'aquests diners no és conegut. Podem suposar que els diners rebuts de la Llista Civil del rei vingueren a resoldre aquesta diferència. Una carta de Mirabeau al compte de Lamarck datada el 10 de març de 1791 afirma que Danton havia rebut de la llista civil reial la xifra de 30.000 lliures.

Però 30.000 lliures no eren suficients. En faltaven 39.000. Poden cercar aquests diners en els ingressos pels casos defensats fins març abril del 91. Cal suposar també en

38. ROBINET, *op. cit.*

39. Segons AULARD, Albert, *Études et Leçons sur la Révolution française*, Cambridge University Press, edició virtual 2011, pp. 141-148. Primera edició, 1893.

d'altres pagaments a càrrec de la Llista Civil. Difícil de comprovar si considerem que Roland, abans de lliurar la documentació de l'armari de ferro va ocultar la documentació que pogués comprometre'l a ell i també la de Danton.

A part de les compres de març-abril de 1791, Danton va comprar quatre cases a Arcis, el seu apartament a París (Cour du Commerce) i a Sèvres que foren valorades el 1794 en 30.261 lliures. Al moment de la seva mort, Danton posseïa segons l'inventari dels seus bens, una fortuna visible de 12.000 lliures en bens patrimonials, 125.000 lliures d'adquisicions territorials, 30.000 en bens mobles i 12.5000 de capital líquid. Total 179.000 lliures, sense comptar altres pertinences que sumen un total que arriba a 203.000 lliures or. En 1787 tenia solament 12.000. lliures. En seu enriquiment en menys de set anys fou doncs de: 181.000 lliures. Cal afegir que el tren de vida de Danton no fou mai, precisament un exemple d'austeritat.

Els comptes mai rendits del ministre de Justícia⁴⁰

Danton fou nomenat ministre de justícia després del 10 d'agost de 1792. Són els moments inicials de la primera república els que duen de la caiguda de la reialesa a la victòria de Valmy. Son els moments més èpics de la seva història com a revolucionari. Aquells en que pronunciarà la seva històrica frase: «D'audace, toujours de l'audace».

Acabà les seves funcions com a ministre el 21 de setembre de 1792, un dia després de la victòria de Valmy i el mateix dia que la Convenció Nacional prenia possessió. De manera interina continua exercint el càrrec i seient en el Consell de ministres fins que Garat, el seu successor, fou nomenat el 9 d'octubre. Però aquest no va seure al Consell fins el 12 d'octubre. Així que Danton formà part del Consell fins l'11 d'octubre de 1792.

La constitució de 1791 preveia que els ministres eren responsables de qualsevol malbaratament dels fons públics que els hi eren confiats i que havien de rendir comptes de les despeses realitzades durant el seu mandat.⁴¹ Danton intentà rendir comptes per primer cop el 6 d'octubre. El rendiment de comptes era d'una banda polític (les gestions realitzades) i d'altra banda econòmic (justificació de les despeses). El problema el trobaren els Convencionals en la justificació de les despeses. Danton declarà el següent:

40. En aquest apartat segueixo l'article d'Albert Mathiez *Les comptes de Danton*, publicat originalment als *Annales révolutionnaires*, de maig-juny i juliol setembre de 1913 i re-editat a: *La corruption parlementaire sous la Terreur*, *op. cit.*, pp. 70-97.

41. Articles 5 i 6 de la Secció IV de la Constitució de 1791. L'assemblea legislativa donava als ministres 15 dies per a fer aquest rendiment de comptes, per decret de 25 de març de 1792. Mathiez, *op. cit.* pp. 71.

Rendiment de comptes de Danton 6 d'octubre 1792⁴²

Concepte	Ingressos	Despeses	Saldo
Quantitat rebuda del Tresor per a despeses extraordinàries	100.000 Ll.		100.000 Ll.
Lliurat a Santerre per a pagar les piques construïdes a les seccions de Paris		30.000 Ll.	
Paga extraordinària dels funcionaris segons usos		16.590 Ll.	
Mobles de l'apartament de Robert, ⁴³ cap dels secretaris		2.400 Ll.	
Circulars i cartells a Paris		1500 Ll.	
Altres despeses		18.194 Ll.	
Total despeses extraordinàries		68.684 Ll.	
Romanent de caixa			31.316 Ll.

Després d'escoltar el rendiment de comptes, la Convenció els remeté per a el seu examen al comitè de finances. Quatre dies després, el 10 d'octubre, Mallarmé presentà un informe en nom del comitè segons el qual el dia 28 d'agost, després de la victòria de Longwy, la legislativa havia posat a disposició dels ministres una quantitat d'un milió de lliures per a despeses extraordinàries i un altre milió per a despeses secretes. La situació, per suposat, exigia aquestes despeses. No podem valorar aquí⁴⁴ quin percentatge hi ha en l'informe de Mallarmé de reclamació d'una administració virtuosa dels fons públics (encara que siguin destinats a despeses extraordinàries i/o secretes) o bé un atac instrumental dels girondins contra La Muntanya, en un moment en que Danton n'era una dels seus màxims exponents. En tot cas, Mallarmé denunciava que la distribució dels fons provinents a parts iguals de la Caixa extraordinària com del Tresor públic, no havia facilitat la seva comptabilització correcta i reclamava que a partir de llavors fora la Tresoreria nacional l'encarregada de la seva comptabilització i justificació. Es a dir, tancava l'assumpte com una qüestió comptable.

Per la seva banda Cambon no es conformà. Anuncià que aquest milió de lliures havia estat dividit en parts iguals entre quatre ministeris: Justícia, Marina, Contribucions Públiques i Interior. Cambon reclamà que Danton rendís comptes no només de les despeses extraordinàries si no també d'aquestes 400.000 lliures, en despeses secretes. Aquesta intervenció fou aplaudida per la Convenció Nacional. En la resposta, Danton es refugià en la tasca col·lectiva del Consell de ministres i en el fet que ell, durant la crisi, havia estat a més de president del Consell i ministre de Justícia, ajudant del ministre de la Guerra,

42. Segons AULARD, Albert, *Études et Leçons, op. cit.*, pp. 141-148.

43. Robert, elegit a la Convenció, amic de Danton que fou acusat el setembre de 1793 per acaparament de rom. La despesa de mobles per a el seu apartament no deixa de sorprendre.

44. Caldria una recerca complementària que s'escapa als límits d'aquesta ponència.

motiu pel qual no havia tingut temps per a atènyer-se a les formalitats comptables. Digué que els ministres havien rendit comptes dins del Consell i que: «...recordeu que la pàtria estava en perill, que nosaltres érem responsables de la llibertat. Els ministres hem rendit els nostres comptes. Jo he rendit els meus comptes particularment i no crec haver merescut cap retret en la meva conducta política».⁴⁵

La Convenció, malgrat aquesta afirmació aprovà la proposta de Cambon, considerà que el rendiment de comptes de Danton no havia estat fet i que, calia que els ministres tornessin a rendir comptes de les despeses secretes en el sí del Consell de Ministres.

L'atac contra Danton va prosseguir el 18 d'octubre, quan el ministre de l'Interior Roland va presentar els comptes mensuals del seu ministeri i a més el compte de les 400.000 lliures de despeses extraordinàries i secretes, es a dir, de la xifra que Danton no podia justificar. Entenent que no hi havia cap despesa del govern que pogués ésser ocultada al poder legislatiu, diposità els comptes a la taula de la Convenció Nacional i demanà, entre grans aplaudiments, que fossin llegides davant el plenari. El secretari les llegí en mig de l'entusiasme de la cambra i tot seguit diversos diputats varen reclamar que els demés ministres seguissin l'exemple de Roland. L'atac contra Danton no podia ésser més directe. Després de Monge, Danton intervingué:

Ja vaig dir a l'assemblea que jo no vaig fer res que no fora per ordre del Consell de Ministres, i el Consell va creure que aquestes despeses sols podien ésser comptabilitzades en massa; hi ha despeses que no es poden enunciar aquí; hi ha emissaris de qui seria impolític i injust enunciar el nom; hi ha tal i tal missió revolucionària que la llibertat aprova i que ocasiona grans sacrificis de diners... Quan l'enemic aconseguí apoderar-se de Verdun, quan la consternació estenia entre els millors i més coratjosos ciutadans, l'Assemblea legislativa ens va dir: no estalvieu res, prodigueu el diner si cal per a reanimar la confiança i tornar a impulsar a l'entera França. Ho vam fer, vàrem ser forçats a fer despeses extraordinàries i, confesso que per a la major part d'aquestes despeses no tenim quitances realment legals. Tot anava molt de pressa, tot es feia amb precipitació: vosaltres heu volgut que els ministres actuessin en conjunt, nosaltres ho hem fet i aquests són els nostres comptes!

Davant dels murmuris dels diputats, Danton confessà que els seus comptes no estaven clars i posà una qüestió de confiança:

Ha calgut confiar en aquells que foren elegits per a fer la Revolució; seria penós, seria humiliant per uns ministres patriotes fer-los presentar totes les proves que constaten aquestes operacions extraordinàries. És cert que Roland no va assistir a la reunió on els ministres es varen rendir comptes mútuament, però podia haver-hi assistit. Per acabar us diré que si el Consell hagués gastat deu milions més no hauria quedat viu cap enemic dels que varen envair la nostra terra.

Danton demanà que la Convenció Nacional no es pronunciés fins que els ministres li rendissin comptes col·lectivament. Cambon acceptà en part aquestes explicacions i de-

45. Citat per Mathiez.

manà a Roland que es fes rendir comptes pels altres ministres en el Consell. La resposta de Roland no podia ser més enverinada: era veritat que ell no havia assistit al Consell de ministres on s'havien rendit comptes, però havia cercat en el registre de les activitats del Consell i no havia trobat rastres d'aquest rendiment de comptes. Brev i clar: els comptes de Danton eren falsos. Davant la reclamació de que es verificqués el registre del Consell, Danton afirmà que les despeses secretes no es feien constar en aquest registre precisament per que eren secretes. Lindon, en nom del girondins demanà que els ministres declarassin davant la Convenció Nacional si els comptes s'havien rendit o no per a saber qui deia la veritat.

El president, que era l'amic de Danton Delacroix reclamà que es passés a l'ordre del dia, i després de sotmetre aquesta proposta a votació, proclamà que la Convenció Nacional passava a l'ordre del dia en mig de les protestes dels girondins. Larivière protestà tot dient que la Convenció no podia canviar de punt de l'ordre del dia quan estaven en discussió els interessos del poble i la salvaguarda del tresor públic. Camus reclamà que si no era provat que el registre del Consell justificqués el rendiment de comptes, la Convenció Nacional havia d'aprovar un decret de posta en acusació dels ministres que no haguessin presentat els seus comptes. Larivière reblà el clau tot proposant que es donés 24 hores al Consell per a presentar els seus comptes globals.

El Consell de ministres decidí no fer res, deixar passar el temps tot esperant que les aigües es calmessin i tot fora oblidat. Així hauria passat si no fora per la natural imprudència de Danton que el portà a enfrontar-se de nou amb Cambon els dies 25 i 26 d'octubre amb motiu de l'estafa de la casa de socors, en la que el seu director, Guillaume havia estafat molts estalviadors populars. Danton que defensava les posicions de la Municipalitat de Paris i dels petits estalviadors estafats, fou interromput de nou per Lidon que tornà a reclamar el rendiment de comptes dels ministres. Danton contestà donaria comptes, demanà continuar parlant però la Convenció li negà la paraula.

Certament la Convenció Nacional no rebé mai els comptes de Danton. Aquests no han estat mai aclarits i resta a fer una recerca que resolgui per la via dels fets la polèmica entre Mathiez i Aulard sobre aquest diners.

L'afer de la Companyia de les Índies

Les companyies de les Índies foren creades per Colbert, en el marc de la seva política mercantilista en 1664: el 27 d'abril la de les Índies Orientals i l'11 de juliol la de les Occidentals. Foren creades amb una carta fundacional que els concedia el monopoli del comerç en el seu àmbit. La declaració reial de 27 d'agost de 1664 dotava la companyia de les Índies Orientals del seu estatut, calcat dels estatus de les manufactures reials, li atorgava el monopoli del comerç més enllà del Cap de Bona Esperança i la dotà amb 8,8 milions de lliures de capital inicial. Es fundà el nou port Lorient que després esdevingué una ciutat.

En el seu període inicial (1664-1719) la Companyia de les Índies Orientals tingué poca activitat, fins que trobant-se a prop de la fallida, fou re-fundada el 1719 per Law,

que la unificà amb d'altres Companyies i la rebatejà com a Compagnie Perpétuelle des Indes. Duplex, al front de la companyia tractà de conquerir part de la Índia, però la campanya anti-mercantilista dels Fisiòcrates l'obligà a retornar a França el 1754. La guerra del Set Anys (1756-1763) i els acords de Paris amb que aquesta es va concloure van originar la pèrdua de l'Índia per part de França, i comportà la dissolució de la companyia el 1769. Només romangueren els cinc despatxos (*comptoirs*) que aquesta tenia al subcontinent índic: Pondichéry, Chandernagor, Karikal, Yanaon i Mahé. En el moment de la liquidació l'actiu de la Companyia es va avaluar en 264.551.665 i el passiu en 248.434.387, segons els informes de Lebrun de 14 d'agost de 1790 i de Delaunay de 8 d'octubre de 1793. La liquidació de la companyia no era fàcil, donades la multiplicitat dels seus establiments establerts a llargues distàncies de la metròpoli, i durà fins a 1793. Hi havia tres oficines de liquidació que operaren molt lentament: una a Paris, l'altra a Lorient i l'altra Pondichéry.

El 3 de juny de 1785, prèvia negociació amb Anglaterra, la companyia fou re-fundada pel ministre de finances Calonne, sota la base d'una amalgama de principis liberals i del mercantilisme. Se li atorgà el monopoli del comerç amb els *comptoirs* de la Índia, i amb Xina. El seu capital estava estretament lligat al món financer de Paris i conegué una gran prosperitat fins la Revolució. L'Assemblea Constituent posà terme al seu monopoli per un decret de 3 d'abril de 1790 que declarava la llibertat general de comerç. La companyia fou dissolta per un decret d' 11 de setembre de 1793, que inicià el procés del que parlaré a continuació.⁴⁶

L'assumpte de la Companyia de les Índies Orientals fou tractat per Albert Mathiez per primer cop en el seu llibre *La Corruption parlementaire sous la Terreur*.⁴⁷ El mateix autor en reblà el clau en el seu llibre de 1920, *Un procès de corruption sous La Terreur. L'affaire de la Compagnie des Indes*.⁴⁸ En el llibre sostenia que, al marge de les formes en que es jutjaren els fets i en que s'executaren les sentències, el motiu de la divisió entre els revolucionaris fou la corrupció i no, principalment les diferències polítiques.

Per la seva part, en 1932 Henri Houben presentava, en base a la mateixa documentació aportada per Mathiez, unes conclusions diferents a les del gran historiador, en el seu llibre *Finance et politique sous la Terreur. La liquidation de la Compagnie d'Indes*.⁴⁹ No he pogut consultar aquest llibre. El conec pel resum que en feu Michel Eude en 1981, en un article publicat als *Annales Historiques de la Révolution française* sota el títol *Une inter-*

46. DORIGNY, Marcel, *Atlas des premières colonisations, XV^e-début XIX^e siècles: des conquistadores aux libérateurs*, Paris, Autrement, 2013, p. 32-37 i 54-55. També: CASTELLS, Irene i TAFALLA, Joan, *Atlas histórico de la Revolución francesa (1789-1799)*, Madrid, Editorial Síntesis, 2011, pp. 152-160.

47. MATHIEZ, Albert, *La Corruption parlementaire sous la Terreur*, Leçon d'ouverture d'un cours professé à la Faculté des Lettres de Besançon pendant l'hiver de 1911-1912, publié dans les *Annales Révolutionnaires*, t. V, 1912, Paris, Librairie Armand Colin, 1927, 328 pp.

48. MATHIEZ, Albert *Un procès de corruption sous La Terreur. L'affaire de la Compagnie des Indes*, Paris, 1920.

49. HOUBEN, Henri, *Finance et politique sous la Terreur. La liquidation de la Compagnie d'Indes*, Paris, 1932.

*prétation «non-Mathiéziennne» de l'affaire de la compagnie des indes.*⁵⁰ Entenc que l'assumpte no ha estat objecte de cap nova investigació des llavors. A continuació resumeixo els fets d'acord amb el treball d'A. Mathiez.

El 22 d'agost de 1792, l'Assemblea legislativa instituïa un impost del 25 % dels beneficis de les societats comercials. La Companyia de les Índies Orientals objectà diversos errors jurídics en aquest decret. Aquestes objeccions serviren a la companyia per a justificar el no pagament de l'impost. El març de 1793 un cartell anònim penjat pels carrers de París denunciava els negocis de la Companyia i l'elusió dels seus deures fiscals.

Danton formava part principal del primer Comitè de Salut Pública instituït per la Convenció Nacional davant l'ofensiva de les potències estrangeres i de la Vendée, l'abril de 1793. El 2 de juny del mateix any es produí la insurrecció del poble de París contra els diputats girondins. Danton seguí presidint el Comitè de Salut Pública però l'ascens del moviment popular portà a al nomenament d'un nou Comitè i a la destitució de Danton i dels seus amics el 10 de juliol de 1793. L'ascens del moviment popular que reclamava que es resolgués el problema de les subsistències i que reclamava una major energia en el combat contra els exercits estrangers, contra l'anomenat federalisme i la Vendée era reforçat per l'ascens d'una consciència popular que vinculava la dissort del poble amb la corrupció, amb les especulacions financeres i amb les companyies per accions a les que es culpava d'afamar el poble. Això dugué a forçar el tancament de la Borsa de París. La crítica contra la corrupció de les costums arribà al seu màxim. Uns exemples d'aquest clima d'opinió:

- el 20 de juliol de 1793 Dornier, informador del Comitè de Salut Pública, denuncià que l'ex-ministre Servan havia protegit el contractista d'Espagnac que havia cobrat 4.443.503 lliures per fornir a l'exèrcit carros i cavalls que sols li havien costat de comprar 1.502.050 lliures en assignats devaluats al 50 %. Delacroix, Chabot, Julien de Toulouse, tots ells amics de Danton, defensaren D'Espagnac, però finalment fou detingut. El 29 de juliol, el ministre Servan fou destituït arran de l'informe que presentà davant la Convenció el diputat Villetard.
- El 24 d'agost de 1793, la Convenció Nacional, a proposta de Fabre d'Églantine suprimí les companyies per accions. Els discursos de Fabre a la Convenció contra l'especulació financera estaven, curiosament, redactats pel baró de Batz, un banquer.
- El mes de setembre succeí l'incident de l'acaparament de rom per part d'un dels amics de Danton, el diputat Robert.
- El mateix mes de setembre de 1793 la Convenció Nacional envià l'antic alcalde de Troyes, representant del departament de l'Aube, al Tribunal revolucionari per haver rebut una comissió procedent d'una forniture de teles per a l'exèrcit. Fou condemnat a dotze anys de presó y a sis hores d'exposició pública.⁵¹

50. EUDE, Michel, *Une interprétation «non-Mathiéziennne» de l'affaire de la compagnie des Indes*, Annales historiques de la Révolution française, 53^e année, núm. 244 (Avril-Juin) 1981, pp. 239-261.

51. Avenel, *op. cit.*, 303

Aquests entre molts d'altres fets son mostra de l'auge de l'economia moral popular i de la crítica acerada que aquesta formulava contra el desenvolupament rampant del capitalisme. La forma d'aquest ofensiva serà la crítica i la denúncia contra els *pourris* (podrits), contra aquells a qui Mathiez denomina en les seves obres, els «diputats de negocis». Aquests casos, entre molts d'altres, serveixen per a donar una mesura de l'aire del temps, del moment i el context psicològic en que es desenvolupa l'afer de la Companyia de les Índies Orientals.

Fem-ne una breu descripció. El 27 de juliol 1793, Delaunay, sostingut per Delacroix denuncià la Companyia de les Índies Orientals pel frau en l'impost i per exportar els seus beneficis a l'estranger. Julien de Toulouse acusà la companyia d'haver prestat diners al difunt rei. La Convenció Nacional clausurà la companyia i posà els segells sobre els seus arxius i papers ordenant que comencés el procés de la seva liquidació.

El 8 d'octubre, Delaunay presentà a la Convenció Nacional un informe seguit per una proposta de decret de liquidació de la Companyia. La proposta de decret preveia que la liquidació fora realitzada pels propis administradors de la companyia, el que donava un gran marge a l'especulació. Fabre denuncià aquest fet, escandalós i la Convenció Nacional retornà el projecte de decret al comitè per a esser modificat. Al cap de 21 dies, Fabre i Delaunay retornaven un projecte de decret que modificava en dues qüestions claus la proposta de inicial de Fabre que era l'aprovada per l'Assemblea. La liquidació la faria la pròpia Companyia sense control de l'estat. El 21 dies havien estat claus per a fer canviar d'opinió a Fabre. A canvi d'aquest *volte face*, Fabre ple de deutes per totes parts havia estat subornat. La Companyia, a canvi seria liquidada sense control estatal i no hauria de pagar les nombroses multes que li corresponien per frau fiscal.

Així, doncs el text publicat era diferent del que la Convenció havia votat: les condicions anul·laven la suposada liquidació. L'objectiu de tota l'operació havia consistit en fer baixar el curs de les accions per a poder-les comprar a la baixa. Tenien previst presentar posteriorment un decret que salvaria la Companyia i llavors s'haurien enriquit.

El 24 de brumari de l'any II (14 de novembre de 1793), François Chabot,⁵² diputat amic de Danton, antic monjo caputxí acudeix a la casa de Robespierre i denuncia la existència d'una conspiració general per a corrompre els dirigents jacobins. L'assumpte fou donat a conèixer als Comitès de Salvació Pública i de Seguretat General, reunits conjuntament el mateix dia. Basire s'uní a Chabot i ambdós denunciaren davant del Comitè de Seguretat General dos altres diputats, Delaunay (d'Angers) i Julien (de Toulouse) per haver extorquit unes grans sumes de diners a la Compagnie des Indes per a modificar al seu favor el decret que ordenava la seva liquidació. Chabot afirmava que havia entrat a la conspiració per tal de poder-la denunciar i feu donació de les 100.000 lliures que deia que havia rebut per a subornar a Fabre d'Églantine. Chabot i Basire acusen en el Comitè

52. Chabot, havia fet negoci amb la Companyia de les Índies Orientals en liquidació d'acord amb Fabre, Basire, Julien i Delaunay d'Angers. Va furnir un pasaport al banquer anglès Boyd, agent de Pitt; tenia relacions íntimes amb el baró de Batz; s'havia casat amb una dot de 200.000 lliures amb la germana dels espies austríacs Frey.

de Salut Pública el baró de Batz, un noble financer, agent de l'estranger, utilitzava els Fons de la Companyia de les Índies Orientals per a finançar a Hébert i els seus partidaris, per tal de desprestigiessin la república amb els seus excessos.

Basire que havia posat en causa a Danton en la seva declaració davant dels comitès el 26 de brumari any II (16 de novembre de 1793), va escriure en la seva memòria que Julien de Toulouse li havia dit que Delaunay li havia anunciat un pla format junt a Danton per a enriquir-se. Segons Julien, tant Delaunay com Danton preparaven un terrible informe contra les Companyies financeres, per poder beneficiar-se de la baixa de les accions, i que Danton havia preparat un pla per a la desmonetització dels assignats que també els seria molt favorable. Més tard, Basire esborrà aquests passatges de la seva acusació i això no fou presentat al Tribunal revolucionari.

El 28 de brumari (18 de novembre), el Comitè de Salut Pública i el Comitè de Seguretat General decretaren l'arrest tant dels denunciats com dels denunciadors. Julien es va escapar. Junt amb ells foren arrestats diversos dirigents de les societats populars i del seu Comitè Central: Proli, Dubuisson, Pereira, Desfieux, Frey, Driedrichsen i d'altres. Fabre fou arrestat després de que foren trobades a casa de Delaunay, de proves de la seva participació en la falsificació del decret de la Companyia de les Índies Orientals. Héroult de Sechelles, protector de Proli fou arrestat poc després. S'estava produint una amalgama entre *pourris*, hebertistes i agents de l'exterior.

Danton fou avisat per Courtois de que Basire i Chabot estaven a punt de denunciar l'assumpte de la Companyia de les Índies. Retornà del seu retir a Arcis sur Aube per a defensar-se. Un cop arribat a París, Danton i Camille Desmoulins començaren la seva campanya per la Indulgència.

Hebert acusà des de les planes del *Père Duchesne* a Fabre d'Eglantine i a Chabot d'enriquir-se amb la liquidació de la Companyia de les Índies Orientals. En la seva defensa, ambdós adduïren que estaven en coneixement d'una «trama estrangera» més àmplia amb la intenció d'implicar a d'altra gent i salvar-se. Fabre fou arrestat el 23 *nivôse* (12 de gener 1794).

El «drama de germinal» i la congelació de la revolució

Cal tractar d'entendre el clima de guerra exterior i interior que es vivia en aquell inici de l'any 1794. El 19 de gener els austríacs entraren a Cambrai. Les dues faccions (indulgents i hebertistes) segueixen llançant-se acusacions mútues. Aquestes acusacions mostren que ambdues parts tenien connexions comprometedores amb el sordid món de l'especulació financera. D'una o altra manera el banquer holandès De Kock (conegut de Dumoriez), Vandenyver (banquer de madame du Barry, guillotinat el desembre de 1793), amb Berthold Proli i amb els banquers austríacs germans Frey finançaven amb a diversos acusats. Un soci de Chabot tenia relacions amb el banquer Jean Batz, que havia intentat deslliurar Maria Antonieta. Els germans Frey havien estat fornidors de l'exèrcit austríac i a l'ensens s'havien lucrats amb la venda de la Companyia de les Índies Orientals.

Finalment, el 28 *ventôse* de l'any II (18 de març de 1794), la Convenció acusà formalment els diputats implicats en l'escàndol de la Companyia de les Índies Orientals i els envia al tribunal revolucionari. Un cop condemnats foren duts al cadafal el 4 germinal (24 de març de 1794) Hébert, Proli, Anacharsis Cloots, De Kock. Cinc dies més tard, durant la nit del 9/10 de germinal (29/30 de març 1794), Danton, Desmoulins i Philippeaux foren detinguts. L'acusació a Danton era d'haver enriquit a Fabre d'Eglantine quan era ministre.

S'ha volgut veure en l'anomenat «drama de Germinal» una simple maniobra de Robespierre per a denunciar i acabar amb Danton. Totes les proves mostren el contrari. Robespierre estimava que Danton era imprescindible com a membre del bloc revolucionari que coneixem com a Muntanya. Per això el defensà en diverses ocasions davant les acusacions de corrupció que plovién sobre el tribú d'Arcis su l'Aube. El mes de juny de 1793, Robespierre defensà Danton de l'acusació d'haver afavorit un oficial corrupte de Marsella tot advertint de lo perillós que resultava calumniar un home que ho havia entregat tot per la llibertat. El tornà a defensar durant el mes de novembre de 1793 en el club dels jacobins.⁵³ Però la implicació de Danton en l'afer era més profunda del que pensava Robespierre.⁵⁴ Robespierre fou el darrer en abandonar Danton.⁵⁵ Abans l'acusaren Collot d'Herbois, Billaud-Varenne, Carnot, els dos Prieur, Cambon, Jean-Bon Saint-André.

Per si mancava algun altre testimoni del que dic, cal afegir que Billaud-Varenne el gran enemic de Danton en els mesos que van de setembre del 93 a març del 94, acusà Robespierre el 9 termidor de l'an II (27 de juliol de 1794), entre moltes altres coses, de protegir i defensar Danton. No, no fou Robespierre l'únic (ni tampoc el qui més es va esforçar) a portar Danton davant del tribunal revolucionari. Foren d'una banda els hebertistes, i d'altra banda Billaud-Varenne, Collot d'Herbois, Carnot, Prieur de la Marne, Prieur de la Côte d'Or, Jean-Bon Saint André i Cambon.

Finalment Robespierre s'adonà de que part de les acusacions llençades contra Danton tenien una base de veritat. Els informes de Saint Just a la Convenció, revisats i corregits per Robespierre⁵⁶ foren la base per a que la Convenció Nacional permetés que els diputats d'ambdues fraccions fossin processats pel tribunal revolucionari. Potser Robespierre i Saint Just no tenien pas raó en l'amalgama que feien entre hebertistes, dantonistes, corrupció dels diputats per part de la banca, l'afer de la Companyia de les Índies, i el complot de l'estranger. Albert Mathiez considera que no es cert que Robespierre usés els hebertistes contra el dantonistes i viceversa. Considera que tant Saint-Just com Robespierre estaven convençuts que ambdues faccions en formaven una sola, fosa per les inte-

53. ROBESPIERRE, Maximilien, *Oeuvres, op. cit.*, vol. IX, pp. 617-619; vol. IX, pp. 46-52-53.; vol. X, pp. 219-225.

54. ROBESPIERRE, Maximilien, *Oeuvres, op. cit.*, vol. X pp. 412-419. *Ibidem*, p. 441.

55. Aquesta fou una de les acusacions de Villaud-Varenne contra Robespierre el 9 de termidor.

56. Tal com mostra MATHIEZ, Albert a *Les notes de Robespierre contre les dantonistes*, in, *Études sur Robespierre*, Préface de Georges Lefebvre, Paris, Société des Études Robespierriéristes, Editions Sociales, 1958, pp. 121-156, Robespierre treballà en base a un primer informe de Saint-Just, del que en corregí alguns errors.

rrelacions entre ambdues i els representants de les finances.⁵⁷ En tot cas, el 16 de germinal (5 abril 1794) foren guillotïnats dins la fornada dels Indulgents.

Per la seva banda, Buonarroti no acceptà la idea de que tant hebertistes com dantonistes formessin part d'una mateixa facció. Per a ell, els hebertistes foren solament enganxats pels agents de l'estranger.⁵⁸

Conclusió. Virtut vs. corrupció

L'enriquiment il·lícit de Danton és cosa provada per Albert Mathiez i no refutada per cap historiador. Tot i així és un dossier obert que precisa d'una recerca nova, duta amb rigor en que es verifiqui el conjunt de les fonts citades i altres fonts no aparegudes encara.

La lluita entre virtut i corrupció recorregué la història de la Revolució francesa. Danton i els seus amics foren només una petita part de les elits que trobaren en la revolució una palanca per a el seu fàcil enriquiment. La nòmina de revolucionaris corruptes es llarga i no és aquest el lloc per a fer-la. Però aquests corruptes tingueren fins la jornada del 9 termidor de l'any II un contrapès fort en un sector de diputats de la Muntanya.

Aquesta lluita entre virtut i corrupció desembocà en allò que Albert Soboul anomenà el «drama de Germinal». A principis de 1794, el puixant moviment popular de 1793 havia deturat el seu ascens, el camp revolucionari s'havia dividit. Albert Mathiez mostrà de manera feaent i encara no refutada per ningú, com un fenomen aparentment marginal com és la corrupció pot arribar a jugar un rol central en un procés de transició de règim i per a, com diria Saint Just, «congelar la revolució». Lògicament, no afirmo que la dialèctica virtut/corrupció fora l'únic element desencadenant del drama, però si es pot afirmar que tingué una part important de la congelació de la revolució. Naturalment, la corrupció actuà en un context molt complex en que l'ofensiva de les monarquies europees contra la revolució, la lluita contra l'anomenat federalisme, la guerra de la Vendée, l'actuació descontrolada d'alguns dels emissaris enviats per la Convenció Nacional i, sobretot les diferències entre les dinàmiques del moviment popular urbà i del moviment pagès, produïren aquesta congelació de la revolució.

La Constitució de 1795 no recolliria de cap manera el control dels diputats, la possibilitat de revocació ni l'obligació de rendiments de comptes. Aquesta ha estat la constant de totes les constitucions post-termidorianes durant els segles XIX, XX i en aquest inici del XXI. Per a justificar aquesta manca de control dels representants, va néixer tot un gènere literari a l'entorn del tema de la monstruositat de la virtut. La tesi central d'aquest gènere

57. MATHIEZ, Albert, *La Corruption parlementaire sous la Terreur*, Leçon d'ouverture d'un cours professé à la Faculté des Lettres de Besançon pendant l'hiver de 1911-1912, Paris, Librairie Armand Colin, 1927, p. 15. Études robespierristes p. 27.

58. BOUNARROTI, *Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf suivie du procès auquel elle donna lieu, et des pièces justificatives*, préface par Georges Lefebvre, Paris, Les éditions sociales, 1957.

literari consisteix en el següent: unir la paraula república a la paraula virtut significa que l'afany desmesurat per a aconseguir la igualtat acabi liquidant de la llibertat.⁵⁹

Bibliografia

- ANDREWS, R., *Le néo-stoïcisme et le législateur montagnard. Considérations sur le suicide de Gilbert Romme*, in AAVV, *Gilbert Romme (1750-1795) et son temps, Actes du colloque tenu a Riom et Clermont les 10 et 11 juin 1965*, Paris, PUG, 1966.
- ARISTÒRIL, *Política*, Madrid, Alianza editorial, 1986.
- AULARD, Albert, *Études et Leçons sur la Révolution française*, Cambridge University Press, edició virtual 2011, pp. 141-148. Primera edició, 1893.
- BOUNARROTI, *Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf suivie du procès auquel elle donna lieu, et des pièces justificatives*, préface par Georges Lefebvre, Paris, Les éditions sociales, 1957.
- CASTELLS, Irene i TAFALLA, Joan, *Atlas histórico de la Revolución francesa (1789-1799)*, Madrid, Editorial Síntesis, 2011, 187 p.
- CASTRO, Demetrio, *Robespierre, La virtud del monstruo*, Madrid, Tecnos, 2013.
- CICERON, *Del supremo bien y del supremo mal*, Madrid, Editorial Gredos, 2007.
- CICERÓ, *Dels deures*, vol. II, Barcelona, Fundació Bernat Metge, MCMXLVI,
- DORIGNY, Marcel, *Atlas des premières colonisations, XV^e-début XIX^e siècles: des conquistadores aux libérateurs*, Paris, Autrement, 2013, 95 p.
- EUDE, Michel, *Une interprétation «non-Mathbiézienne» de l'affaire de la compagnie des indes*, Annales historiques de la Révolution française, 53^e. année, núm. 244 (Avril-Juin) 1981.
- GAUTHIER, Florence i IKNI, Guy Robert, in AAVV, *La Guerre du blé au XVIII^e siècle*, Paris Le Éditions de la Passion, 1988, sobretot la introducció, d'ambdós autors i les seves contribucions: *De Mably a Robespierre. De la critique de l'économique à la critique du politique* i Jacques-Michel Coupé, curé jacobin, respectivament.
- GAUTHIER, Florence, *Triomphe et mort de la révolution des droits de l'homme et du citoyen 1789, 1795, 1802*, Paris, Syllepse, 2014.
- GROETHUYSEN, Bernard, *Filosofía de la Revolución francesa*, México, Fondo de Cultura económica, 1989.
- HAMEL, Ernest, *Histoire de Robespierre, D'après des papiers de famille, les sources originales et documents entièrement inédits*, Tome troisième, *La Montagne*, Paris, chez l'auteur et chez les principaux libraires, 1867.
- HOUBEN, Henri, *Finance et politique sous la Terreur. La liquidation de la Compagnie d'Indes*, Paris, 1932.
- HUGO, Victor, *Quatrevingt-Treize*, Paris, Pocket, 1992
- LINTON, Marisa, *Robespierre et l'authenticité révolutionnaire*, in Annales Historiques de la Révolution française, núm. 371, Janvier-Mars, 2013, pp. 153-174
- MACPHEE, Peter, *Robespierre*, traducció de Ricardo García Pérez, Barcelona, Ediciones Península, 2012, 462 p.

59. El darrer exemple espanyol d'aquest gènere literari: CASTRO, Demetrio, *Robespierre, La virtud del monstruo*, Madrid, Tecnos, 2013.

- MAQUIAVELO, Nicolás *Discursos sobre la primera década de Tito Livio*, Madrid, Alianza Editorial, 1987, p. 39.
- Joaquín MIRAS *La república de la virtud*: <<http://www.omegalfa.es/autores.php?letra=&pagina=9#>>.
- MIRAS, Joaquín, *La res publica, la pensée politique de Francisco de Vitoria*, in AAVV *Républicanismes et droit naturel, des humanistes aux révolutions des droits de l'homme et du citoyen*, Paris, Éditions KIMÉ, 2009
- MONTESQUIEU (1748), *De l'esprit de les Lles*, Barcelona, Clàssics del pensament modern, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1983.
- MABLY, Monsieur l'abbé de... *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*. La Haye 1768.
- MATHIEZ, Albert, *Études robespierristes*, Paris, Armand Colin, 1917. Segona edició, Paris, Armand Colin, 1927.
- , *Un procès de corruption sous La Terreur. L'affaire de la Compagnie des Indes*, Paris, 1920
- , *La Corruption parlementaire sous la Terreur*, Leçon d'ouverture d'un cours professé à la Faculté des Lettres de Besançon pendant l'hiver de 1911-1812, publié dans les *Annales Révolutionnaires*, t. V, 1912, Paris, Librairie Armand Colin, 1917, 328 9.
- , *Danton, l'histoire et la légende*, in *Girondins et Montagnards*, Firmin Didot et Cie, Librairie de Paris, 1930, pp. 262-305.
- , *Les notes de Robespierre contre les dantonistes*, in *Études Sur Robespierre*.
- , *La revolución francesa*, tomo III *El Terror*, Barcelona, editorial Labor, primera edición en español, 1935, segunda y última edición en español, 1949, capítulos VIII a XI, pp. 106-183. Primera edición en francès: Paris, Armand Colin, 1922. Es pot trobar a: <http://www.elsarbresdefahrenheit.net/ca/index.php?view_doc=432>.
- MAZAURIC, Claude, *Maximilien Robespierre dans l'ombre vivante de Jean-Jacques Rousseau*, in *Robespierre, Portraits croisés*, Paris, Armand Colin, 2012, pp. 23-36.
- MAZEAU, Guillaume, *Robespierre dictateur?* in *Robespierre, Portraits croisés*, Paris, Armand Colin, 2012, pp. 177-192.
- MICHELET, *Histoire de la révolution française*, Paris, Folio/Histoire, 2007, reedició de l'edició a cura i anotada per Gérard Walter, Gallimard de 1952.
- MONTESQUIEU, *De l'esprit de les Lles*, Llibre III, cap. III, Barcelona, Clàssics del pensament modern, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1983.
- ROBESPIERRE, Maximilien, *Discours sur la Constitution*, 10 de maig de 1793, *Œuvres*, Tome IX, Discours (quatrième partie) septembre 1792-juillet 1793, Paris, Les éditions du Miraval, 2007, reedició en facsímil de l'edició original de la Société des études Robespierriest, 1958.
- ROBINET, Jean François Eugène, *Mémoire sur la vie privée de Danton (appuyé de pièces justificatives)*, Paris, Librairie Chamerot et Lauwereyns, 1865. Es pot trobar a: <<https://archive.org/details/dantonmmmoiresu00robiuoft>>.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Contracte Social*: <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/contrat_social/contrat_social.html>.
- , *Discours sur l'Économie politique*: <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/rousseau.html>.
- , *Projet de Constitution pour la Corse*, digitalitzat per la col·lecció *Les classiques des sciences sociales*: <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/rousseau.html>.
- , *Discurso sobre las ciencias y las artes*, in *Discurso sobre el origen y los fundamentos de la desigualdad entre los hombres y otros escritos*. Estudio preliminar, traducción y notas de Antonio Pintor Ramos, Madrid, Editorial Tecnos, Clásicos del pensamiento, 2002.

SICARD, Augustin, *Les études classiques avant la Révolution*, Paris, Librairie académiques Didier, 1887.

STENDHAL, *El roig i el negre*, Barcelona, Edicions Proa, 1999.

TAFALLA, Joan, *Un cura jacobino: Jacques-Michel Coupé (1737-1809). Derecho Natural, sentido común, ética y política en revolución*, sota la direcció d'Irene Castells i de Florence Gauthier, presentada a la UAB el 30 de novembre de 2012. Es pot trobar a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/107966>>.